

Станислав Р. Станковић¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за српски језик и књижевност
<https://orcid.org/0000-0002-4024-1437>

ИЗ МОРФОСИНТАКСЕ ИМЕНСКИХ РЕЧИ У ЈУЖНОМОРАВСКОМ ГОВОРУ ВЛАСОТИНАЧКОГА КРАЈА²

Месни призренско-тимочки говори на подручју власотиначкога краја до сада нису разматрани са становишта дијалекатске морфосинтаксе. Сходно томе ово истраживање представља први, по свему судећи компактни, али истовремено и независни део првога покушаја да се о једном од три власотиначка високобалканизована идиома проговори и са тога језичкога аспекта. Анализиране морфосинтаксичке карактеристике именских речи у локалном јужноморавском говору потврђују његову припадност призренско-јужноморавском дијалекту, те показују да он (и) на морфосинтаксичком плану поседује добрану већину језичких појава карактеристичних за високобалканизовани простор српскога дијаситема.

Кључне речи: морфосинтакса, именске речи, призренско-тимочка дијалекатска област, призренско-јужноморавски говори, власотиначки крај

Увод

Призренско-тимочки говори власотиначкога краја

На невеликом власотиначком дијалекатском ареалу сучељавају се лужнички, заплањски и јужноморавски говор, тј. три високобалканизована идиома који пак на плану пошире дијалекатске класификације неупитно припадају призренско-тимочној дијалекатској области (в. BELIĆ 1999, STANKOVIĆ 2008, IVIĆ 2009.). Несумњиви спој наслеђених аутохтоних српских језичких особина и надградње балканистичкога типа дао је ту, недвојбено, посве особену структуру призренско-тимочким дијалектима коју они столећима поседују а чија се разноликост, али и међусобни додири и утицаји, као мало где другде на призренско-тимочком терену сагледавају управо на контактном подручју власотиначкога краја.

Предмет истраживања

Полазећи од наведене дијалекатске особености истраживањенога ареала, главнина овога рада биће посвећена морфосинтакси именских речи у јужноморавском говору власотиначкога краја. Језичке појаве карактеристичне за ово подручје и језички ниво, као што су, на пример, губитак синтетичке деклинације или аналитичка компарација именских речи, биће размотрене како из угла остатка призрен-

¹ stanislav.stankovic@pr.ac.rs

² Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-136/2025-03/200184).

ско-јужноморавскога дијалекта, тако и из угла специфичне месне ареалне ситуације, која доводи до њиховога блискога контакта са преостала два призренско-тимочка говорна типа, сврљишко-заплањским и тимочко-лужничким.³

О грађи

Већи део дијалекатске грађе коришћене у сврхе овога истраживања, као и начини њенога прикупљања предочени су нам у монографији *Границе призренско-тимочких говора у власотиначком крају* (в. STANKOVIĆ 2008, нарочито стр. 49–54). Имајући у виду да се овај прилог усредсређује на јужноморавски део власотиначкога ареала, грађа је бирана из пунктова и текстова који су у закључном делу поменуте монографије језички окарактерисани као јужноморавски (в. STANKOVIĆ 2008: 116–117, као и карту бр. 32). Сразмерна уједначеност анализираних дијалекатских појава условила је да при навођењу примера нема ближега указивања на насеља из којих они потичу, док свако одступање од овог начела корелира са параметрима назначеним у табели бр. 6 (ISTO 2008: 116).⁴

Морфосинтакса именских речи

Уводне напомене

Морфосинтакса именских речи један је од најважнијих сегмената балканистике будући да су у њему највидљивији вишеструки утицаји на језичку структуру одређенога ареала. Иако је у склопу фундаменталне дијалектологије српскога језика (морфо)синтакси до почетка 21. столећа придавана посве мала пажња, последњих десетлећа објављен је већи број радова управо из ове области, при чему аутори највише пажње поклањају говорима из призренско-тимочкога дијалекатског комплекса (в. нпр. RAŠIĆ 2023, PANTIĆ 2024 и др.). У погледу речене проблематике до изражаја највише долазе особине које главнину ових идиома супротстављају већем делу остатка српскога дијасистема – *аналитичка деκлинација*, тј. замена већине падежних наставака одговарајућим предлошко-падежним конструкцијама, *аналитичка компарација*, коју је – осим код придева – могуће пронаћи и код прилога и именица, као и *одређеност*, у овом случају маргинална али типолошки изузетно маркантна и важна језичка појава.

У предстојећем осврту морфосинтаксичке особине разматраће се према врстама речи и њиховим категоријама. У главнини овога рада у фокусу ће се наћи језичке карактеристике које се у односу на уже или шире посматрани ареал могу сматрати диференцијалним или бар у довољној мери значајним. Имајући у виду просторну ограниченост овога прилога, пажња ће бити усмерена на дијалекатске црте које испољавају изражен утицај на ширу језичку структуру, уз повремене осврте на особености нижега реда које могу допринети бољем разумевању даљих праваца језичкога развоја.

Именице

На подручју призренско-тимочке дијалекатске области за именице су релевантне категорије рода, броја, падежа и одређености.

Род именица

Као и у већем делу призренско-тимочких говора (BELIĆ 1999: 227–228, IVIĆ

³ У другом прилогу, како је то у *Сажетку* овога текста и речено, који је такође припремљен за објављивање и ускоро ће бити и публикован, у одређеној мери су са морфосинтаксичкога аспекта обрађени и глаголски облици у јужноморавском говору власотиначкога краја.

⁴ У навођеним примерима експираторни призренско-тимочки акценат, у овом случају у јужноморавском говору власотиначкога краја, бележен је косом цртом.

2001: 152), и у јужноморавском говору власотиначкога краја именице женског рода на сугласник пришле су именицама мушкога рода: што извадимо *влас*, њега напредемо за натку; *крв* му млого истекја; њег, тај *маз* на комат леб мажемо; *младос* убав бија; то е па билó највише *радос* наш кад идемо у краљицу.

Поред тога, колебања у роду су присутна и у случају појединачних именица. Тако је у овом говору, на пример, именица *говедо* женскога рода (куј гледа *говеду*, ће чувамо обојца *говеду*, испрати ме мајка по *говеду*), што у ограничену обиму важи и за именицу *млин*, ж. р. *млина* (множина је у свим случајевима мушкога рода – несу имали *млинови*).

Број именица

У оквиру ове категорије могуће је издвојити више наставака за грађење множинских облика. Код именица мушкога рода обична множина се гради:

а) помоћу наставка *-и*: *вагони* билí туж; све ус краве смо стојали док су *вучи* побегли од нас; *другари* наши сви;⁵ ми *ђаци* беомо; *момци*; *мужи*; *опњци*; *руке* ми се у *плицу* направију; *саџаци*; *шнајдери*;

б) помоћу наставка *-ови*: онí *вукóви* бегају од огањ; имамо и бóеви *меткови*; несу имали *млинови*; *попóви* íду; овíја моí штó су *рóдови*; íма си *шрáвови*;

в) помоћу наставка *-еви*: па улéгне у *дворéви*; тíја голéми *пањéви* úзну.

Избројана множина гради се помоћу наставка *-а* (онí *двá* *вúка*; а *двá* *дбна* путéм; *сéду* *недéлу* *дбна*; *трí* *дána* зátвор; *ја* сам сас тíја *трí* *сúна* моí садíла бáчу), док се збирна множина гради помоћу *-је* (парамán – *парамáње*). Наставак за суплетивну множину је *-и* (*љúди*).

Код именица женскога рода обична множина је на *-е*: *девóјке*, *кошúље*, *седéњеке*.

Код именица средњега рода обична множина има наставак *-а* (онај *зрнца*; *јајца*), а збирна *-је* (знáју кудé íма *орáсје*), али и *-ићи* (*пíлићи*), *-ици* (*звончíки*, *колéдрчки*, *кúчки*, *орáчки*, *појачíки*), *-ишта* (ми *дечíишта* едва да разгáзимо онóј, снóпови).

Падежни наставак

Призренско-јужноморавски дијалекат поседује аналитичку деклинацију, што значи да се у њему падежни односи не исказују помоћу наставака за облик, већ зависе првенствено од рекције глагола и чешће од употребе предлога. У овом погледу ни јужноморавски говор власотиначкога краја не представља изузетак. Ипак, аналитизам ни овде није доследно спроведен, па се остаци падежних наставака могу наћи како у појединачним случајевима, тако и у различитим типовима окамењених израза, тако се, на пример, остаци падежа (најчешће инструментала, али и локатива) чувају код именица са устаљеним прилошким значењем:

а) íцепи му главу, па бéж *дóма*; па ги докáрамо сас бíволице *дóма*; да си идемо ли *дóма*; а ми кúј што знáе причáећи дóђемо из Козáре *дóма*; а ви бéште *дóма*; и дóђемо ми *дóма*; сýг што нóсу дéца *дóм*; и неће да дóђемо ни на плáдне *дóм*; дотéра се *дóм*;⁶

б) *вéчером*, кад слúнце већ да зáоди; и *вéчером* етé га íде, унесé бédњак; какó смо *вéчери*; *вéчери* дéда Крста умóта, у кошúљу чíсту умóта онóј дрво; *вéчери* напрскáмо гúмно да нéма праши́на; и *вéчер*, кад све изрédимо цéло селó, у срét

5 У случају именица м. р. са суфиксом *-ар* нису забележени примери са множинским наставком *-е* (**грујаре*).

6 О сличној варијацији прилошкога *дома/гом* уп. и BELIĆ 1999: 244, овај аутор потоњи облик објашњава уопштавањем номинатива.

селó, искóчимо;⁷ пóсле *јутром*, кад више пред зóру пуно људи дођóше; и *јутрédьн* кд е Божíћ; стока видела и *ноћу*, као човéк штó види, рéцимо, *дв^ању*; па на њéга *пéшки* (се íде).

Употреба падежа

Како је то раније споменуто, јужноморавски говори, као део шире призренско-тимочке дијалекатске области, одликују се мањом или већом склоношћу ка аналитизму у склопу именичке деклинације. Под тиме се подразумева да је падежни систем углавном састављен од номинатива и тзв. општега падежа, који облички наслеђује некадашњи акузатив као најизразитији зависни падеж. Помоћу различитих типова предлошко-падежних конструкција тежиште значења се са падежнога наставка најчешће преноси на одговарајући предлог (изузетак су изражаваће директнога објекта и различите врсте партитивних синтагми). Промене су такође присутне и унутар егзистенцијалних конструкција, где се уместо очекиваногa генитива (не)постојање одговарајућегa појма често исказује номинативом.⁸ Примери су следећи:

1) *номинатив*: (егзистенцијалне конструкције) мlóго билó *детíњст^о*; íмаше *еднó такóј сьндьче* што ни ствáри стојú; íмаше *еднó мостé дрвено* испод овб^ај мóст па дóле; а íмаше *едьн Бугарин млáт*, чувáр ондék позáди ћупрíју што е чувáја; свáки прáзник имáло *кóло* у нáшо селó; и кад íма *свáдба* у селó, тóј свé мóра да искóчимо да вíдимо млáтку; // (негиране конструкције) нéсу имáли *млíнови*; хáос би бíо, не би имáло *нíкаква комáнда*; кь дођé дóма, нéма на њéга *пóпке*; вéчери напрскамо гúмно да нéма *прашíна*;

2) *остаци (партитивнога) генитива*: *трí дáна* зáтвор; по *идинáес дúлума* смо сеíали; *двé íладе кíла* навршéмо; еднá њíва ни врљíла *íлáдо* и *пéт стóтине кíла*; пóсле *јутром*, кад више пред зóру пуно људи дођóше;

3) *општи падеж без предлога*:

а) директни објекат – (**м.р.**) *барјáци* нóсимо, накíтимо, тúримо *онíа* *кóњски*, *онíа* *звончíки*; а íмашем *тóга брáта* от чíчу штó ми е у Кúкавицу сьг он; па врзáше *моéга брáта* сьс конóпац на ћупрíју; ондак *úзнемо грéбенци*; и гóре ће сачéкамо мí *тóг мóг* комшíју *Жíвка*; тúрим у крошњíчку *лéбац*, *вóду*; íма си свáка ко вíку *момкá* кобајáги; íсто тáко се е десíло и кад сам *Рáнка* женила; прекáрамо *снóпови* сас крáве; (**ж.р.**) да му спрéма *бáницу*; и ће да íде да тражи *Брáну*, *снáјку*; па вéј, врти, врти, *онúј вéјачу*; тúрим у крошњíчку *лéбац*, *вóду*; кúј глéда *говéду*; ће чúвамо обоíца *говéду*; да вíдимо какó ће млáтка да врља *јáбуку*, какó ће врља *онúј шенíцу*; и гóре ће сачéкамо мí *тóг мóг* *комшíју* *Жíвка*; па пóсле тéрај у Марáву *онéј кáлаве конопљетíне*; тóј свé мóра да искóчимо да вíдимо *млáтку*; сьг нíти вíдимо *млáтку*, ни младожéњу, ни нíкога; и едну у Лáдовицу *сестру* одóвде штó е; тúримо *онíа* *кóњски*, *онíа* *звончíки*, *тканíце*;

б) временске одредбе: *свáки д`ьн* добди; *свáки прáзник* имáло кóло у нáшо селó; *свб^аки чьс* у кúћу (улазе).

4) општи падеж с предлозима:

7 С обзиром на изворно мушки род именице *вечер* (уп. стсл. *вечерь*, ген. јд. *вечера*, али и власотиначко *једь^н вéчер*), облици *вечером* и *вечери* могу се тумачити као остаци некадашњегa инструментала јединице (*вечеромъ* > *вечером*), тј. множине (*вечеры* > *вечери*; срп. *вечерима*). Облик *вечер* је у прилошком значењу *увече*, *навече* познат јоште из старословенскога периода (уп. *вечерь* вьдворитъ сьа плачь, и заоутра радостъ // *увече* ће се настанити плач, и ујутро радовање, Псалом 29, 6).

8 На појаву номинативних форми у негираним егзистенцијалним конструкцијама свакако утиче ширење егзистенцијалногa *имáти* на рачун *бíти*.

а) *значење генитива*: (**без**) *никад без друштво* се не иде у планину; *остаде дете без родитеља*; и он *остаја без татка*; (**до**) *до брег* е вода ишла, *Морáва*; (**из**) *из Јашуњу*, *одовуд из Бóгоевце*; а ми *куј* што знае причаећи *дођемо из Козáре* *дóма*; па кад не одбíше *из Морáву*, ми по батлáци; (**између**) *стаде између нáше крáве*; (**испод**) *имаше еднó мостé дрвено испод овé^ај мóст*; (**куде/код**) *учитељка* е додóла *овдé куде мáјку*; у неку шкóлу *дóле код говéђи пúјац дóњи*; *тéрашемо грóјзе*, па *куде Рáнка*; ал да óтиде *Крста дóле*, па *куде тóга старéшину*; а *ја óтидем куде учитељá*; (**од/от**) *исперéмо ги у Марáву*, онé *од онóј блáто*; *узнемо óбјаву од држáву*; а *мој брát* *дóкле се óткачи од онáј конóпац*, па кат се *óткачи от конóпац*; *от тéј конóпле* смо *прéли*; па *úзе от кúма Крсту*; пá *кáд^т изнесéмо онéј тúтке* што одвóено *от кúчина*, *от конóпле*; па понесéмо си *од онáј лéбац* по толицко; онí *вúкови бéгају од огањ*; онá па *кайши крíла от партизáни* да не *рáди фáбрика*; кад је он *дошé^а* *од пóсо*, *ја сьм му турила да рúча*; *ишли смо сáс моéга зéта от сестру*; *рогóжа* се *прáља од ржéну слáму*; *Рúжа* се звáла, *от фáбрику* нека гáздарица; а *имашем тóга брáта от чíчу* што ми е у *Кúкавицу сьг*; *от штáлу до кúћу* свé слáма се солило; (**око**) *тó е билó око Свéтога Рáнђела*; (**позади**) а *имаше едн Бúгарин млáт*, *чувáр ондéк позади һупрúу* што е *чувáја*; (**преко**) *преко Марáве* што *имáмо њíве*; (**у**) кад *ја сам у Рáнка* *покóјнога жéла*; (**у сред**) а у планину *тáм*, у *срéd планину*, *нигде нíкој нéма*; у *срét селó* *искóчимо*; *дирéктно у срét шúму* *отидóмо си у срéd^м нóћ*;

б) *значење датива*: *овó е сáмо да ме кáзни*, да, да *на војници* *úглед* да *дадé*; *ја изрípим* и *кáжем на жену*: „*бéгај*“; и *вíка тáј на Крсту*; и *честítам* *ја на моéга мúжса* *снајку*; па *ћу* *ја íдем на óвце* да *дáвам*; *морáла сам на свéкра* и *на дéвера* да *оперém* *нóге*; *такóј мýслим* да *бéше бьш* *ву се десíло на тáтка*;

в) *значење акузатива (необјекатско)*: (**за**) а *кьд отидó за моéга дéду*, па *пóп живúеше сáс тáтка* *млóго моéга*; *áјде*, *за у конóпле* се *обучéмо* *покрпено*; *дóбро*, *Дáче*, *сьг ручá* *ће íдеш ли тí за снајку* да *вíдиш*; (**у**) *откарáја* *мливо тáм* да *мéља у козáрачке воденице тéј*; а *не се íшло у гóсти* *нигде на први дьн*; *тúрим у крошњичку* *лéбац*; па *здéнемо у купáрку*; па *пóсле тéрај у Марáву* *онéј кáљаве коноплéтине*; па ми *дáде (...)* *у рúке*; *рúке ми се у плúци* *напрáвију*; *несь^ам ни у шкóлу* *íшла* *јóште*;

г) *значење вокатива*: (*обраћање*) *áјде*, *Бúлчо*, *áјде Зóрко*; *дóбро*, *Дáче*, *сьг ручá* *ће íдеш ли тí за снајку* да *вíдиш*; и он *мéне сáмо íма* да *кáже*: „*áјде Олге*, *запéвај*“; *Олге*, *немóј* *ђáво* да *те нóси*;

д) *значење инструментала*: (**друштво**) *мојá* *Снéжа* *убáво си жíви сáз Дрáгана*; *сьс овíја моí другáри* *íдемо тáм по Власíну*; *ја св^ас мојéга брáта* *ће чúвамо обóйца говéду*; па *смо ишли сáс његóвога брáта* *одóвде*; *ишли смо сáс моéга зéта* *от сестру*; *са свí* *лúди сам дóбра бíла*; а *кьд отидó за моéга дéду*, па *пóп живúеше сáс тáтка* *млóго моéга*, ал *са свéкра* *нée живувáја*; (**средство**) *тóрбе су напúњете сьз бáницу*, *печéње*; па *ги докарáмо сáс бíволице* *дóма*; *з брáну* *повлáчимо*; па *га распáли сáс онáј кáиш*; па *врзáше моéга брáта сьс конóпац* *на һупрúу*, *на мóс*; *прекарáмо снóпови сáс крáве*; *онáј отпáдак ме почé мéне млáти по нóге сáс лáнац*; и *сáс једнú црвéну олóвку* *сáмо му удáри крс*; *гáзимо с пéте*, па *с мóтке* *бíјемо*; па *ће да се сáди сьс пéте* *кукúруз*; и *опáшу ги сáс пóјас* *обóйцу*; *гребáја с рúке*; *са секúру* *удáри*; а *ја гу поштéно орубим сáс тестéру трупáру*; (**локација**) *јóш смо гóре над Лáстребац*; *под једнú голéму крушку* *седíмо*; *тúј прет кúћу* *га ватíше*;

ђ) *значење локатива*: (**на**) *јéдан је бíо на Ђóрђево*, *на стáницу*; *óви моí другáри су бíли на стрáжу*; *јéдан је бíо на úлаз* у *Лескóвац*;,⁹ *па врзáше моéга брáта*

9 Изразитија нивелација власотиначкога јужноморавског идиома под утицајем стандарднојезичкога варијетета среће се углавном у илустрацијама ексцерпираних из текстова који су забележени у

със конопац *на ђуприју*; **(по)** па кад не одбѣше из Марáву, мѣ *по батлáци*; па кад úзе тојагу, па *по гла́ву* онóга, тап, тап; а сѣг се мѣља *по млинови*; најпростѣрамо ги *по Марáву*; онáј отпáдак ме почѣ мѣне млáти *по нóге* сас лáнац; *по пѣјац* сам ѣшла; **(у)** и тóј ти óђу кáжем да сам онáко бѣла *у мóј жѣвот*, *у седомдѣсет и шѣсту гóдину*, мѣслим, да нѣгде нѣсам направѣла онóј што не трѣба; нѣти ми *у књѣжѣциу* пѣше да сам бѣја *у зáтвор*, ни нѣшта; лóже ни е *у Козáре*; ѣмашем тóга брáта от чѣчу што ми е *у Кúкавицу* сѣг и еднý *у Лáдовицу* сестрý одóвде што е; па иднѣ *у кóло* стојý; мѣ смо бѣли тýј *у Лескóвац*, *у милицију*, свѣ троѣца; јá сам бѣја *у милицију* дóле, *у неку шкóлу* дóле код говѣђи пѣјац дóњи, тýј смо мѣ *у кáсарну* бѣли; дóкле бѣше да ни *у Марáву* давáше да ги тóпимо, онó бѣше дóбро; исперѣмо ги *у Марáву*, онѣ од онóј блáто; *у планину* тáм, нѣгде нѣкој нѣма; свáки прáзник имáло кóло *у нáшо селó*; на венчáње идóмо, венчáли смо си се *у цркву*.

Удвојени предлози

Иако својом присутношћу у власотиначким говорима најчешће маргинална, једну од важних балканистичких језичких црта представља удвајање предлога. Настала након преласка са синтетичкога на аналитички падежни систем, тј. услед новонастале функционалне преоптерећености предлога и потреба везаних за додатна прецизирања падежних значења (в. и MARKOVIĆ 2012: 95), ова појава је својствена већем делу балканских дијасистема, те изузетак не представљају ни српски високобалканизовани говори попут јужноморавских идиома (в. нпр. MLADENOVIC 2013: 190, JURIŠIĆ 2009: 276 и др.).

На пример: свѣкар мóј спрóведе ги *до у Марáву* тáм; берѣмо врбý *за на капѣју*; *за у конóпље* се обучѣмо покрѣпено; нáј не билó мерáк *за у краљѣциу* кѣд ѣдемо; а он *за у цѣлу куђу* вóди рѣд; сѣг што нóсу децá дóм, таквó да сам имáла *за у собóр*.

Одређеност

Категорија одређености, једна од основних балканистичких карактеристика (в. ASENOVA 2004: 123–140), позната је и мањем делу призренско-тимочких говора, нарочито онима који се налазе у најближем суседству са суседним македонским и бугарским дијалектима. Међутим, на подручју призренско-јужноморавских говора, појава постпозитивнога члана има изразито маргиналан карактер и непосредно контактено порекло и везује се за идиома на његовом крајњем југу (в. нпр. JURIŠIĆ 2009: 189–194). Јужноморавски идиом у власотиначком крају у овом смислу не представља изузетак, у материјалу није забележен ниједан пример одређенога члана.

Заменице

Испитивани јужноморавски идиом одликује се стабилним системом заменица, како именичких тако и придевских. На плану личних заменица, стандардни репертоар карактеристичних форми попут дативских *ву* и *ни* или акузативних *њума*, *гу*, *не* и *ги* на допуњује се узапредовалим аналитизмом, који у већој мери долази до изражаја уколико је реч о необјекатским функцијама. Такође, с обзиром на пропорционално високу изложеност балканским језичким утицајима, и у овом говору могу се срести, додуше ретко, примери удвајања објекта. Њихова учесталост приметна је и у егзистенцијалним конструкцијама (в. ниже). Када је реч о начинима изражавања посесије, као примарно средство издвајају се присвојни

разговору са Благојем Јанковићем из села Ладовица (в. STANKOVIĆ 2008: 155–159), и то у оним сегментима када он приповеда о догађајима из времена служења војнога рока. Тзв. „варошки говор“ присутан је и у исказу Олге Стојановић из села Конопница (в. ISTO 2008: 159–161).

придеви, док употреба енклитичких облика датива (тип *мајка ми, брат ми* и сл.) у овој функцији изостаје. Функцију именичке упитне заменице за ствари обављају облици *које* и, евентуално, *кво*.

Личне заменице

1) *номинатив*: (**ја**): *ја* с^ас моџга брата ће чувамо обојца говеду; *ја* кобајаги имама ко с^г што имама; отидо *ја* за њџга; (**ти**) *ти* си у Прилепац ишџа; *ти* ми ги прџведе; дај ги *ти* мџне (**он**) *он* забраја биволице осом; *он* цџли дџн шџта сас нас и вика на Крсту; *он* га одведџ и пушти га отуд; *он* дође, па стџне пред еднџга; *он* си ги тџра дџм; (**она**) *она* јадна закџса од њџ; *она* падне, бџмба ли е; *она* дође па саберџ, па бџга; (**оно**) *оно* дође еднџ, па се задџва сџс њџга; *оно* не смџ, и да отидџ нџгде; (**ми**) *ми* там сџднџмо, па подручамо; вџчером, кад^т слџнце веђ да заџди, а *ми* се викамо; повџш се мџчимо *ми* сџг^к; ће лџгнџмо *ми* да одмџримо; (**ви**) па ћу ја идџм на овџа да давам, а *ви* бџште дџма; (**они**) *они* у низџне; *они* гу стџгну, па гу с^џ утџпају; *они* сџт пуно побџгоше; (**оње**) испџремо ги у Марџву, *оње* од онџј блџто па пробџлу; (**она**) *она* си дођу, па свџ искџјују (пилићи);

2) *датив*: (**мене/ми**) па *ми* дадџ толицко сџренце у рџке; рџке *ми* се у плџци направију; и сџг би *ми* ги измиџе; ако би *мене* опрџстџли тџ, онда би свџ бџгали; опасџч *ми* скинуше, право у зџтвор; дај ги тџ *мене*; тџ *ми* ги прџведе; он *мене* сџмо има да каже; (**тебе/ти**) *тебе ти* тџј купише; па *ти* га тџри на главу; планина *ти* е као гџд у бџрбу кат пођџш; сџг^к ћ^у *ти* кажем; не мџгу *ти* тџј кажем; (**њџму/му**) иџцепи *му* главу, па бџж дџма; онџј тражи да, да *му* поџмо; кажао сам *му* како да излџже; ја њџму тџј за славу давам; и сас јџдну црвџну олџвку сџмо *му* удџри крс; ја сџм *му* туриџла да рџча; и ја сџм њџму рџкла; и сџг би *му* ги измиџе; (**ву**) мајка погледџла нџма *ву* га детџ; деца *ву* више џдате; мџслим да бџше бџш *ву* се десџло на тџтка; нџкња *ву* доди мајка овдџка; (**нам/ни**) *нам* тџд онџ мџло го помџгоше; лџјзе *ни* е у Кџзџре; а он џзме секџрче, па *ни* помџгне; тџј *ни* е па нај, нај; поџла кџла ће *ни* скине; свџ *ни* намџкри до, до гџлу кџжу; па *ни* гумџ настрада, па *ни* се кџла обџлише у тџвџј плац; (**вам/ви**) џће да *ви* кџпи кошуџе; (**њџм/им**) онџ тражу праџе да *им* се печџ; џдведе ги да *им* покаже тџкве там у њџву; ја мџрам њџм да им опџрем нџге;

3) *акузатив*: (**мене/ме**) испрџти *ме* мајка; па на иџпит *ме* грџди поп; мџе Маџе *ме* питџе да *ме* обџчџ и да *ме* тџру; у главу не *ме* ударџло; овџј *ме* највише сџтре; одведџше *ме* доџе у кџсарну; онџј отпадак *ме* почџ мџлати *мене*; па онда е послџо да *ме* позџву; (**тебе/те**) мџра да *те* товџрим и *тебе* поџсле на кџла; нџ знаш шта *те* мџже задџси у планину; немџј џџвол да *те* нџси; (**њџга/га**) тџру *га* на главу; ма кџј *га* е испрџаја; скџро *га* глџдаше овџа; такџј, њџга у Власџтинце вџде; ја сам *га* замотџла с нџвину; кџј нџџе дџбар домџћин да *га* нарани, онџ падне и у брџзду; (**њџма/гу**) па прџчекџју *гу*, чџкају *гу*, чџка *гу* свџкрџва; нџма да *гу* тџра више; но свџ са секџру, измиџџ *гу* лџпо секџру, па у онџј кацу; и што *гу* брџга њџма; па *гу* затџј затворџли, и такџ; да *гу* џзнемџ да виџимо какџи су онџ, какџи смџ ми; (**нас/не**) па кад *не* одбџше из Марџву, ми по батџлаци; квџ смџ учџли, да *не* бџг пита; па кџд *не* викну, ми смџ па с^џџ радџсне; убџло *не* појање; и венчаја *не*; (**вас**) да *вас* питама; (**њи/ги**) идџм да *ги* берџм, а онџ тџрде; најпрџво из Власџтинце отџраше *ги* у Ниш; и опџшу *ги* сас појас обојџцу; мџло го брџга за Ђурђовдџн и за Ўскрс, за ништа *ги* нџе брџга; али њџ ниџкој не контроџлише; и кад *ги* веђ натовџри, џто га отџда шумар; тџ си *ги* товџри, угџђај *ги*; не мџж *ги* онџ сџпре;

4) *општи надеж*: ће се најџ нџко мџмче накуд *мене*; свџ се на *мене* укисџлило; кџ дође дџма, нџма на њџга попке; онџ падне, бџмба ли е, кџ се вика, *при сџм њџга*; мајка се не мџже мџја откаџи од њџ; сакрџјџем се од њџ; овџлко се

дигне онóј, земња́, на њу́ма ќд Марáва по́плави; ту́ј е билá една́ Стајковчáнка, са њу́ма се удру́жим; не́ма на нас б́ел б́од; та́ј што живу́еше с нас; свé пр́тено на нас; да спрéмају ручь́к за те́ј нас óсом; ма́јка се не мо́же моја́ откáчи од њи́.

Удвајање објекта

Као и у неким другим народним говорима српскога језика, и јужноморавском говору власотиначкога краја скраћени облик личне заменице удваја се и са њеним дужим обликом и са именицом:

1) *директни објекат*: само *њи* тројцу су *ги* откарáли; изми́је *гу* лепо *секиру*; она́ј отпа́дак *ме* почé *мене* мláти по но́ге сас лánaц; и штó *гу* бри́га њу́ма; мо́ра да *те* товáрим и *тебе* по́сле на ко́ла;

2) *индиректни објекат*: а *мене* ми тáтко до́ђе, па ми наредí кад отíднем у шкóлу да тако́ј ре́кнем; ја мо́рам њи́м да *им* оперем но́ге и да *ги* покрíем;

3) *егзистенцијалне конструкције*: сýд *га* не́ма то́ј нигде како́ е било́ ко смо билí децá; ма́јка погледа́ла не́ма ву *га* дете́; бра́тко, има ли *ги* *Немци*; *младожéња* *га* не́ма, па он́ иди у шкóлу, па *га* на́ђе.

Посесивност

Примери: (**мој**) ја сь^ас *моéга* бра́та ће чу́вамо обо́ица говéду; па врзаше *моéга* бра́та сьс конóпац; ма́јка се не мо́же *моја́* откáчи од њи́; а *мој* де́да Крста бија́ млат; ишли́ смо сас *моéга* зéта от сестру́; ту́ј у чичу *моéга* узéше прáсе; на *моé* дру́сто нíкој не́е ише́'а у шкóлу; на *моé* сéстре, обе су не́писмене билé, помале од мене́; *мој* де́да Крста и њего́в бра́т су натерáли; ја óдем сьс овí'а *мои* другáри; с једно́г комши́у смо *мог* ишли; за *моју* сре́ћу на́иде шумáр; честítaм ја на *моéга* мýжа сна́јку; ја сам сас трí сина *мои* садíла ба́чу; (**његов**) па смо ишли́ сас *њего́вога* бра́та одóвде; *мој* де́да Крста и *њего́в* бра́т су натерáли; (**наш**) на́ш човéк бéше то́ј напра́вија; онí пу́на *наша* со́ба; глáдна во́јска *наша* ср́пска; свáки прáзник имáло ко́ло у *нашо* селó; *нашо* не мо́ж, *нашо* селó да наштéти нíкад Морáва; за *нашу* сре́ћу; (**ваш**) *ваш* тáтко ни рече́.

Именичке и изведене заменице

Примери: *куј* глéда говéду, тр́чим си по бра́та; а мí *куј* што знаé причáећи до́ђемо из Козáре до́ма; *куј* гу ука́ра, он се откáчи; мí смо па свé рáдосне *куј* ће не ви́кне да и́демо на мо́лбу да жњéмо у *некога́* *куј* не́ма рáдници; *коé* да рабóтимо; мí сýг разазњéмо, тýг *кво́* смо зна́ли; мí *кво́* ћемо; *кво́* смо учíли да не бóг пíta; *нíкој* не́ не дíра; на *моé* дру́сто *нíкој* не́је ише́'а у шкóлу; с *нíкога* се не́сам замерíла; цéло селó гу узимáло да гу чíта и ўзе гу *неки* и не ми гу врну; за *нíшта* *ги* неé бри́га; имáше ед́н Бýгарин млат, чувáр ондéк позади ћупрí'у *што* е чува́ја; *комé* сам продава́ла нíкада му нíшта нíсам појéла њего́во.

Придевске заменице

Примери: тако́ј е бија́, *такъв* живóт; ќ *теј* конóплъе отрéбију; кад га распáли сас она́ј кáиш; па по́сле тéрај у Марáву она́ј кáљаве коноплéтине; па кад изнесéмо она́ј тýтке; исперéмо *ги* у Морáву, онé од она́ј блáто; у *нíједну*¹⁰ (војску) немóј добровóлно да идéш.

Придеви

На подручју призренско-јужноморавскога дијалекта релевантну придевску категорију представља компарација, коју је могуће изразити како путем синте-

10 Тзв. раздвајање облика именичких и придевских одричних заменица у зависним падежима (уп. *ни са ким, ни у једну*) у потпуности изостаје.

тичких форми тако и аналитичким облицима каснијега постанка.

Компарација

Иако би било непрецизно рећи да су на власотиначком терену јужноморавских говора синтетички компаративи потпуно ишчезли, може се извести закључак како у њима ипак преовладава аналитички тип компарације.¹¹ Таква ситуација разликује се од прилика у јужнијим призренско-јужноморавским идиомима, што је у складу са удаљеношћу власотиначкога краја од главних жаришта балканистичких језичких црта, смештених дубље на југ и исток. У наредним низовима дају се примери синтетичке и аналитичке компарације:

а) синтетичка компарација: *највише* смо играли онуј свињку; на моје друсто никој неће ишећа у школу даље; то е па било највише радос наш; нећу више у планину да идем; *раније* се солило све слама; *раније* садено ручно; да си идемо ли дома више, оћемо ли; деца ву више одате; оћу кажем да е био *гори* живот;

б) аналитичка компарација: *повише* се мучимо ми сџг; моје сестре, обе су неписмене биле, *помале* од мене; која е *појака*, тај носи онај барјак и игра; *покрупно* од Мају чини ми се; за *подугачка* дрва и за *пократка*; поголеме су оне биле; овај шеница повисока, а онај там пониска.

Бројеви

Јужноморавске говоре у околини Власотинца одликује уобичајен систем бројева, са очекиваним колебањима везаним за поједине облике:

1) главни бројеви: *један/једњн/едњн; једнога/еднога; едну* годину у лазарицу; *два* вука; *две* и *двје* певају; *шес; седом; осом* биволице смо имали; *десет; удинас* дулума; *дванас; деветнаес; њадо* и *пет стотине* кила; *двје њаде* кила навршемо;

2) редни бројеви: *кој* ће прерипи први унутра; *други* дњн; на *другу* бразду; на *друго* лозје, на *трѣћо* место бија;

3) збирни бројеви: *обоица* говеду водимо; и опашу ги сас појас *обоицу*; *обе* су неписмене биле; *обедве* неписмене.

Закључне напомене

Јужноморавски говор власотиначкога краја својом физиономијом уклапа се у пошири ареал призренско-јужноморавских идиома, и то упркос непосредном контакту са осталим, суседним призренско-тимочким подтипovima, заплањским и лужничким. На плану морфосинтаксе одликује га низ типичних јужноморавских особина, као што су прелазак именица женскога рода на сугласник у прву именичку врсту, нарочита склоност именичке и заменичке деклинације ка аналитизму, као и повећи низ особених заменичких облика (*гу, не, њума* итд.). Са овим карактеристикама у сагласју је изостанак већег броја специфично балканских језичких црта, као што су недостатак постпозитивнога члана, ограничена и најчешће емфазом условљена појава удвајања објекта, те одсуство дативских енклитика у функцији исказивања посесивности, који ове говоре оштрије одвајају од источнијих, нарочито тимочко-лужничких говора, где поменуте особине имају шири домет.

Цитирана литература

ASENOVA 2002: Asenova, P. *Balkansko ezikoznanie*. Veliko Trnovo: Faber, 2002. [orig.] Асенова,

П. *Балканско езикознание*. Велико Търново: Фабер, 2002.

BELIĆ 1999: Belić, A. *Dijalekti istočne i južne Srbije*, u: *Izabrana dela Aleksandra Belića*, t.9.

Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999. [orig.] Белић, А. *Дијалектии*

¹¹ Исти закључак може се извести за прилоге, па се у овом осврту наводе и облици компаратива ове врсте речи.

- источне и јужне Србије*, у: *Изабрана дела Александра Белића*, т. 9. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- IVIĆ 2001: Ivić, P. *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika. Uvod i štokavsko narečje, Celokupna dela Pavla Ivića*, т. II. Novi Sad–Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2001. [orig.] Ивић, П. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје, Целокупна дела Павла Ивића*, т. II. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.
- IVIĆ 2009. *Srpski dijalekti i njihova klasifikacija* (prir. Slobodan Remetić). Novi Sad–Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009. [orig.] Ивић, П. *Српски дијалекти и њихова класификација* (прир. Слободан Реметић). Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- JURIŠIĆ 2009: Jurišić, M. *Govor Gornje Pčinje*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2009. [orig.] Јуришић, М. *Говор Горње Пчиње*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009.
- MARKOVIĆ 2012: Marković, M. „Udvojuvanje na predlozite vo makedonskiot jazik od aspekt na arealnata lingvistika”. *Context*, 10 (2012) 95–110. [orig.] Марковић, М. „Удвојување на предлозите во македонскиот јазик од аспект на реалната лингвистика”. *Context*, 10 (2012) 95–110.
- MLADENOVIĆ 2013: Mladenović, R. *Govor južnokosovskog sela Gatnje*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2013. [orig.] Младеновић, Р. *Говор јужнокосовског села Гатње*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013.
- STANKOVIĆ 2008: Stanković, S. *Granice prizrensko-južnomoravskih govora u vlasotinačkomе крају*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2008. [orig.] Станковић, С. *Границе призренско-јужноморавских говора у власотиначком крају*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008.
- PANTIĆ 2024: Pantić, M. *Morfološki balkanizmi u govoru Velike Hoće*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet u Prištini (master rad), 2024. [orig.] Пантић, М. *Морфолошки балканизми у говору Велике Хоче*. Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини (мастер рад), 2024.
- RAŠIĆ 2023: Rašić, K. *Morfološki i sintaksički balkanizmi u timočko-lužničkom govoru (sa osvrtom na širi balkanoslovenski areal)*. Beograd: Filološki fakultet, (doktorska disertacija), 2023. [orig.] Рашић, К. *Морфолошки и синтаксички балканизми у тимочко-лужничком говору (са освртом на шири балканословенски ареал)*. Београд: Филолошки факултет, (докторска дисертација), 2023.

Stanislav R. Stanković

MORPHOSYNTACTIC FEATURES OF NOMINALS IN THE SOUTH MORAVA DIALECT OF THE VLASOTINCE AREA

Summary

The dialects of the Prizren-Timok dialectal area have not been reviewed from the dialectal morphosyntactic perspective so far. This paper represents a first attempt to discuss one of the three highly Balkanized idioms of Vlasotince from the aforementioned perspective. The morphosyntactic analysis of nominal features confirms that the local idiom belongs to the Prizren-Timok dialectal area and, in terms of morphosyntax, exhibits the majority of linguistic characteristics typical of the highly Balkanized zone of the Serbian diasystem.

Keywords: morphosyntax, nominals, Prizren-Timok dialectal area, Prizren-South Morava dialect, Vlasotince area